

УДК 327.39(477):303.4

DOI: 10.24144/2078-1431.2023.2(31).100–107

Іван Артёмов,
кандидат історичних наук, доцент,
директор НН інституту євроінтеграційних досліджень
Людмила Середа, Світлана Зуб,
провідні фахівці
НН інституту євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ (з практики реалізації наукового проекту в УжНУ)

У статті висвітлюються основні напрями діяльності УжНУ з реалізації міжнародного наукового проекту щодо створення Транскарпатського центру Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку. Окреслено основне завдання створеного Центру – вивчення, використання та запровадження кращого досвіду сусідніх з Україною держав ЄС, що знаходяться в Карпатському регіоні, шляхом аналізу конкурентоспроможних стратегій Євросоюзу та створення на цій основі інноваційних наукових продуктів для адаптації їх на регіональному рівні та в навчально-науковій діяльності УжНУ.

На прикладах напрямів і етапів реалізації наукового проекту розкрито механізми організаційно-координаційної діяльності з метою інтегрування в європейський освітній і науковий простір, формування концептуальних підходів до розроблення Стратегії УжНУ на 2023–2032 рр. Аргументовано бачення перспектив подальшої діяльності Центру в структурі УжНУ.

Ключові слова: програма Еразмус+, напрям Жан Моне, європейські стратегії розвитку, європейська та євроатлантична інтеграція.

The article highlights the main directions of UzhNU's activities in the implementation of an international scientific project on the creation of the Jean Monet Transcarpathian Center for Studying European Development Strategies. The main task of the created Center is outlined - to study, use and introduce the best experience of the EU states neighboring Ukraine, located in the Carpathian region, by analyzing the competitive strategies of the European Union and creating innovative scientific products on this basis for their adaptation at the regional level and in educational and scientific activities of UzhNU.

On the examples of the directions and stages of the implementation of the scientific project, the mechanisms of organizational and coordination activities with the aim of integration into the European educational and scientific space, the formation of conceptual approaches to the development of the UzhNU Strategy for 2023 -2032 are revealed. The vision of the future prospects of the Center within the structure of the UzhNU is argued.

Keywords: Erasmus+ program, Jean Monnet Actions, European development strategies, European and Euro-Atlantic integration.

Як відомо, ціль напряму Жан Моне в рамках програми Еразмус+ полягає в тому, щоб активізувати євроінтеграційний дискурс, сприяти підвищенню якості європейських студій, поглиблювати дослідження євроінтеграційних процесів, поширювати ідеї єдиної Європи.

Названа проблематика, власне, є головною в діяльності Науково-навчального інституту євроінтеграційних досліджень. Фахівці Інституту, готуючи апіляційну заявку і об'єднуючи довкола себе команду однодумців, передусім з кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, усвідомлювали важливість реалізації ЗВО України міжнародних проєктів саме за напрямом Жан Моне, які допомагають вивчати і запроваджувати досвід наших сусідів, країн Євросоюзу, на теренах України як у практичних цілях, так і з метою розвитку гуманітарних наук. Апікант, до слова, перед цим успішно реалізував науковий проєкт «Інноваційний університет – інструмент інтеграції в європейській освітній і науковий простір» за фінансової підтримки Вишеградського фонду. Тож цей досвід допоміг Ужгородському національному університету отримати перемогу в конкурсі наукових проєктів за напрямом Жана Моне у 2020 році. Перша ж заявка УЖНУ за цим напрямом перемогла, до слова, у потужному конкурсі з високою конкуренцією, набравши 85 балів із 100, а з півтори тисячі поданих заявок для співфінансування Євросоюзом було обрано лише 360, зокрема в Україні – 38.

Успіхи науковців університету, їх перемоги в європейських проєктах – це додаткові можливості модернізації навчального процесу, вдосконалення методів викладання і підготовки майбутніх фахівців.

Важливість створення Транскарпатського центру Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку (далі – ТЦЖМ) і організації його функціонування в УЖНУ, який є основним вищим навчальним закладом Закарпатського регіону, зумовлюються географічним розташуванням університету, що забезпечує чудову логістику для проведення наукових досліджень у сусідніх країнах Карпатського регіону Європи, адже Закарпаття є з'єднуючою ланкою і «воротами» України в ЄС.

Менеджмент проєкту виходив з того, що у процесі його реалізації повною мірою використовуватиметься досвід роботи університетів сусідніх країн Європи, умови прикордоння, дієва співпраця в рамках виконання міжнародних освітніх програм, що сприяло інтеграції української вищої школи в європейській освітній та науковий простори.

За умовами проєкту можна було обрати від 1 до 4 конкретних видів діяльності – навчання/тренування, дослідження, проведення публічних заходів і одержання результатів, тобто створення наукових або навчальних продуктів, які можуть бути конкретними (матеріальними) і нематеріальними (наприклад, знання і досвід, набуті учасниками проєкту). Менеджмент проєкту вирішив працювати за усіма 4 напрямками.

У ході створення ТЦЖМ першим і чи не найголовнішим став такий вид діяльності, як **НАВЧАННЯ**. Загалом учасниками команди проведено 9 занять онлайн-шкіл з європейських студій, 3 цикли тренінгів з європеїзації системи публічного управління, 3 курси онлайн-лекцій. Вони стали потужним стимулом залучення студентів університету до реалізації нау-

кового проекту. Популярністю, зокрема, користувався курс онлайн-лекцій учасника команди, відомого в Україні історика, члена-кореспондента НАН України Степана Віднянського «Україна в історії Європи та європейська політика України: основні передумови, етапи та перспективи реалізації» [1].

До 300-400 слухачів залучалося щоразу до занять в онлайн-школі відомого євроатлантиста, професора УжНУ Ігоря Тодорова «Україна на шляху до євроатлантичної спільноти». До викладання у якості спікерів І. Тодоров залучав авторитетних у цій сфері діяльності осіб. Зокрема перед студентами виступили Вінета Кляйне, директорка Центру інформації і документації НАТО в Києві, Світлана Ротаєнко, керівниця проєктів Центру інформації і документації НАТО в Києві, Станіслав Шевчук, Голова Конституційного Суду України (2018-2019), суддя Конституційного Суду України (2014- 2019), доктор юридичних наук, професор кафедри загальнонотеретичних та державно-правових наук правничого факультету Національного університету «Києво-Могилянська академія», Сергій Джердж, голова Координаційної ради Громадської ліги «Україна-НАТО», Софія Федина, народна депутатка України [2].

Участь широкого загалу науковців України та сусідніх країн Євросоюзу демонструє розширення географії проєкту, його вплив через запрошених фахівців та практиків. Так, в якості спікерів в онлайн-школі «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС» (організатор – к.соц.н. Петро Токар) виступили такі непересічні особистості, як Олена Малиновська, д.н.держ. упр., с.н.с., головний науковий співробітник відділу соціальної стратегії центру економічних і соціальних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, Олексій Гончаренко, народний депутат України, член української делегації в Парламентській асамблеї Ради Європи, віцепрезидент Комітету ПАРЄ з питань міграції, біженців та внутрішньо переміщених осіб, Григорій Месежніков, президент Інституту суспільних проблем (м. Братислава, Словацька Республіка), Жанар Медеубаєва, професор кафедри міжнародних відносин Євразійського національного університету ім.Л.М.Гумільова (м. Нур-Султан, Республіка Казахстан) та ін.

На базі тренінгового офісу ТЦЖМ проведено цикл тренінгів, присвячених європеїзації системи публічного управління, формуванню професійного кадрового потенціалу, орієнтованого на євроінтеграцію (організатор – доктор наук з державного управління, професор, академік Академії економічних наук України, Doctor of Honoris Causa Ольга Руденко). Тренінги переслідували таку мету:

- формування професійного кадрового потенціалу, орієнтованого на європеїзацію та інновації;
- розвиток вмінь та навичок щодо дослідження та імплементації європейських стратегій розвитку;
- зміцнення інформаційної безпеки; підвищення рівня поінформованості населення;
- запровадження новітніх підходів в оцінюванні результатів тренінгової діяльності з метою підготовки сучасного професійного кадрового потенціалу.

Популярністю серед студентів користувалася також онлайн-школа «Перезавантаження зовнішньої політики і національної безпеки України в умовах війни Росії з Україною» (організатор – академічний координатор проекту, к.і.н. Іван Артёмов), а також курс лекцій з навчальної дисципліни «Європейські студії» (організатор – к.і.н., декан факультету історії і міжнародних відносин УжНУ Віталій Андрейко).

У ході реалізації проекту було забезпечено широке проведення **ДОСЛІДЖЕНЬ** з європейської та євроатлантичної інтеграції. Їх результатом стали розділи у двох колективних монографіях, статті у фаховому збірнику наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність» і спецвипусках «Міжнародного наукового вісника».

У цьому напрямі діяльності команди серед отриманих результатів передусім слід виокремити вивчення практики стратегічного планування в університетах сусідніх з Україною держав ЄС (Варшавському в Польщі, Карловому в Чехії, Кошицькому технічному в Словаччині), які мають престижні рейтингові показники, а також провідних університетів України – Сумському, Київському ім. Шевченка та Харківському ім. Каразіна. Реалізував дослідження к.і.н. Іван Артёмов. Результатом його стало розроблення концептуальних підходів до формування Стратегії розвитку Ужгородського національного університету на період 2023–2032 рр. [3].

Автор розробки чітко визначив пріоритетні стратегічні цілі, реалізація яких забезпечить втілення місії УжНУ його та бачення на перспективу. Окрім чіткого окреслення стратегічних цілей, у науковій розробці для кожної з них сформовано інструменти і завдання щодо їх реалізації, а також індикатори оцінювання виконання.

Отже, розроблення Стратегії розвитку університету можна розглядати як важливий механізм його інноваційної трансформації, каталізатор прогресивних змін в університетському середовищі.

Наукову розробку позитивно оцінив перший віцепрезидент НАПН України, національний експерт з реформування вищої освіти в Україні, доктор педагогічних наук, професор Володимир Луговий, зазначивши, що запропоновані автором підходи до формування довгострокової Стратегії розвитку УжНУ та інструментів їх реалізації є, по суті, добротною «дорожньою картою» на шляху трансформації університету і набуття ним статусу дослідницького, який прагне увійти в провідні українські, європейські та світові рейтинги [3, с. 289].

До слова, налагоджені зв'язки з НАПН України дозволили значно розширити аудиторію, потенційно зацікавлену у науковій продукції виконавців проекту. Про увагу до проблематики проекту з боку НАН України свідчить те, що авторами і рецензентами підготовлених видань неодноразово виступали члени-кореспонденти Академії, професори Степан Віднянський і Андрій Кудряченко.

У ході реалізації проекту було забезпечено розроблення навчально-методичного забезпечення європейських студій. До слова, **СТВОРЕННЯ КОНКРЕТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ ПРОДУКТІВ** і становило третій напрям діяльності команди ТЦМЖ. Загалом видано 9 навчальних посібни-

ків. Чотири з них утворюють навчально-методичний комплекс з дисципліни «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (навчальний посібник, хрестоматія, термінологічний словник-довідник і методичні рекомендації до вивчення дисципліни) [4-7]. Комплекс (автор – к.і.н. Іван Артьомов) переміг у загальноуніверситетському конкурсі на краще навчальне видання (2 місце) у минулому році. Принагідно зазначимо, що призером (1 місце) у загальноуніверситетському конкурсі на кращу монографію вже 2023 р. стала колективна наукова праця членів команди ТЦМЖ – «Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014-2022 рр.)» [8].

Цього року призером конкурсу став навчальний посібник за авторства дослідника-викладача ТЦМЖ, відомого експерта-євроатлантиста, професора Ігоря Тодорова – «Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність» [9]. Його підготовлено з метою підвищення загального рівня знань про реалізацію конституційного положення щодо інтеграції України до НАТО, проблеми міжнародної та європейської безпеки.

Для поглиблення знань студентів при вивченні проблем міграції, біженців, транснаціоналізму та їх впливу на процеси євроінтеграції призначено навчальний посібник «Імміграція і транснаціоналізм» за редакцією к.соц.н., директора ТЦМЖ Петра Токаря [10]. Як зазначив у передмові до видання д.і.н., заступник директора НДІ українознавства МОН України П. Гай-Нижник, «попри наявність у науковому просторі окремих публікацій, які тією чи іншою мірою дотичні до теми глобалізації, імміграції і транснаціоналізму, навчальний посібник «Імміграція і транснаціоналізм» є поки що першим і єдиним таким виданням із зазначеної проблематики в Україні» [10, с. 11].

На увагу заслуговують й інші результати цього напряму діяльності команди – дидактичні матеріали за редакцією Ольги Руденко «Державно-адміністративні інновації: європейський досвід» [11], навчальний посібник «Сучасна політика розвитку Європейського Союзу» (автор-упорядник Віталій Андрейко) [12], навчальний посібник-хрестоматія «Зовнішня політика та національна безпека України: документи і матеріали 2014-2022 рр.» (автор-упорядник Іван Артьомов) [13].

Апробація напрацювань команди ТЦМЖ відбувалась на різного роду **ПУБЛІЧНИХ ЗАХОДАХ**. Найперше слід назвати дві міжнародні інтернет-конференції – «Підвищення якості європейських студій через співпрацю із закладами вищої освіти сусідніх країн-членів ЄС» (2022 р.), «Європейські стратегії розвитку: досвід для України» (2023 р.), засідання круглого столу «Загрози міжнародній безпеці в Карпатському регіоні» (2021 р.), вебінар на тему: «Міжнародна академічна мобільність як чинник розширення двосторонньої співпраці з сусідніми країнами-членами ЄС» (2023 р.).

Уже лише перелік доповідачів на цих заходах засвідчує розширення географії проєкту. Так, перед численними слухачами зазначених онлайн-заходів виступили ректор Західного університету ім. Васіле Голдш, Doctor Honoris Causa УжНУ Коралія Адіна Которачі (Румунія), Лівіу

Марта, директор Повітового музею Сату-Маре, (Румунія), Маріан Гайдош, професор, почесний співробітник Інституту суспільних наук Словацької академії наук (Словацька Республіка), професор Євразійського національного університету ім. Л. Н. Гумільова Жанар Медеубаєва (м. Нур-Султан, Казахстан), керівник Інституту суспільних наук ЦСПС САН Центру соціально-психологічних наук САН Анна Калістова (Словацька Республіка), Давид Губені, доктор філософії, співробітник Національного архіву в Празі (Чеська Республіка), Ференц Колмар, повірений міністра МЗС Угорщини з питань добросусідства, співголова українсько-угорської змішаної комісії по забезпеченню прав національних меншин та інші.

Зауважимо, що менеджмент проекту чимало уваги приділяв такому аспекту його реалізації, як *поширення та використання результатів*. Це відбувалося у ході проекту, не припиниться і після закінчення фінансової підтримки Єврокомісії, оскільки створений Центр Жана Моне, діятиме у складі НН Інституту євроінтеграційних досліджень. Що стосується інформаційного супроводу реалізації проекту, то він розпочався ще на підготовчому етапі заснуванням спеціального сайту з українським та англійським інтерфейсом [1-2]. Заходи, здійснювані у рамках проекту, висвітлювались на офіційному сайті Ужгородського національного університету. Інформація про співпрацю з партнерами також поширювалась через соцмережі, зокрема Facebook.

Крім цього, активно використовувалась платформа поширення результатів проектів програми Еразмус+, випуск інформаційних бюлетенів, виставки-презентації, публічні заходи, існуючі контакти та зв'язки з науковими установами та університетами сусідніх країн-членів Євросоюзу.

Принагідно зазначимо, що для розширення кола потенційних користувачів менеджмент проекту вирішив перекласти якомога більше матеріальних продуктів англійською мовою. Зокрема повністю перекладено тексти двох колективних монографій, двох збірників наукових праць [15-17].

Перспективи подальшої діяльності ТЦЖМ полягають у системному дослідженні і розширенні проблематики кращих європейських стратегій і практик, розробленні та апробації нових і удосконаленні існуючих курсів з питань європейської і євроатлантичної інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Транскарпатський центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку. URL: <http://eurodev.uzhnu.edu.ua/index.php/uk/>
2. Jean Monnet Transcarpathian Center for Studying European Development Strategies. URL: <http://eurodev.uzhnu.edu.ua/index.php/en/>
3. Європейські стратегії розвитку: досвід для України: монографія / Андрейко В.І., Артёмов І.В. та ін.; за заг ред. І.В. Артёмова. Ужгород : РІК-У, 2023. 552 с. Мова: укр., англ.
4. Артёмов І.В. Актуальні проблеми зовнішньої політики України: навчальний посібник. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 676 с.

5. Актуальні проблеми зовнішньої політики України: навчальний посібник-хрестоматія / уклад. і коментар: І.В. Артьомов, А.А. Артьомова. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2021. 320 с.
6. Актуальні проблеми зовнішньої політики України: термінологічний словник-довідник/ уклад.: І.В. Артьомов. Ужгород: УжНУ, РІК-У, 2021. 160 с.
7. Актуальні проблеми зовнішньої політики України: робоча програма і методичні рекомендації до вивчення дисципліни /уклад.: І.В.Артьомов. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 130 с.
8. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014-2022 рр.): монографія / Артьомов І.В., Віднянський С.В. та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. 284 с.
9. Тодоров І.Я. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність: навчальний посібник. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. 376 с.
10. Імміграція і транснаціоналізм: навчальний посібник / Анакіна Т.М., Гай-Нижник П.П. та ін.; за ред. П.В. Токаря. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2023. 372 с.
11. Державно-адміністративні інновації: європейський досвід: дидактичні матеріали / за ред. О.М. Руденко. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2023. 252 с.
12. Сучасна політика розвитку Європейського Союзу: навчальний посібник / Упорядкування В. І. Андрейка. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2023. 304 с.
13. Зовнішня політика та національна безпека України: документи і матеріали 2014-2022 рр.: навчальний посібник-хрестоматія / уклад. і коментар: І.В. Артьомов. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2023. 380 с.
14. Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артьомов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. Спецвип. 1-2 (23-24). 262 с. ISSN 2218-5348.
15. Аналітичний огляд наукових публікацій дослідників Транскарпатського центру Жана Моне (за матеріалами «Міжнародного наукового вісника», 2021). (англійською мовою). 161 с.
16. Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артьомов (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. Спецвип. 1-2 (25-26). 324 с. ISSN 2218-5348.
17. Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В.Артьомов (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2023. Спецвип. 1-2 (27-28). 162 с. ISSN 2218-5348.

REFERENCES

1. *Transcarpats'kyi tsentr Zhana Mone z doslidzhennya yevropeys'kykh stratehiy rozvytku [Jean Monet Transcarpathian Center for the Study of European Development Strategies]*. Retrieved from <http://eurodev.uzhnu.edu.ua/index.php/uk/> [in Ukrainian].
2. *Jean Monnet Transcarpathian Center for Studying European Development Strategies*. Retrieved from <http://eurodev.uzhnu.edu.ua/index.php/en/> [in English].
3. Andreyko, V.I., & Artyomov I.V. (2023). *Yevropeys'ki stratehiyi rozvytku: dosvid dlya Ukrayiny [European development strategies: experience for Ukraine: monograph]*. Uzhhorod: RIK-U. Language: [Ukrainian, English].

4. Artyomov, I.V. (2021). *Aktual'ni problemy zovnishn'oyi polityky Ukrayiny [Actual problems of foreign policy of Ukraine]*. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
5. Artyomov, I.V. (2021). *Aktual'ni problemy zovnishn'oyi polityky Ukrayiny navchal'nyy posibnyk-khrestomatiya [Actual problems of foreign policy of Ukraine: textbook]*. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
6. Artyomov, I.V. (2021). *Aktual'ni problemy zovnishn'oyi polityky Ukrayiny: terminolohichnyy slovnyk-dovidnyk [Actual problems of foreign policy of Ukraine: terminological reference dictionary]*. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
7. Artyomov, I.V. (2021). *Aktual'ni problemy zovnishn'oyi polityky Ukrayiny: robocha prohrama i metodychni rekomendatsiyi do vyvochennya dystsypliny [Actual problems of foreign policy of Ukraine: work program and methodical recommendations for studying the discipline]*. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
8. Artyomov, I.V., & Vidnyansky, S.V. (2022). *Yevropeys'ka ta yevroatlantychna intehtratsiya Ukrayiny: stan i perspektyvy realizatsiyi (2014-2022 rr.) [European and Euro-Atlantic integration of Ukraine: status and prospects of implementation (2014-2022)]*. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
9. Todorov, I.Y. (2022). *Yevroatlantychna intehtratsiya Ukrayiny. Istoriya ta suchasnist [Euro-Atlantic integration of Ukraine. History and modernity]*. Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].
10. Anakina, T.M., & Hay-Nyzhnyk, P.P. (2023). *Immihratsiya i transnatsionalizm [Immigration and transnationalism]*. P.V. Tokar (Eds.). Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
11. Rudenko, O.M. (2023). *Derzhavno-administratyvni innovatsiyi: yevropeys'ky dosvid [State-administrative innovations: European experience]*. Uzhgorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
12. Andreyko, V.I. (2023). *Suchasna polityka rozvytku Yevropeys'koho Soyuzu [Modern development policy of the European Union]*. Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
13. Artyomov, I.V. (2023). *Zovnishnya polityka ta natsional'na bezpeka Ukrayiny [Foreign policy and national security of Ukraine]*. Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].
14. *Mizhnarodnyy naukovyy visnyk: zbirnyk naukovykh prats' (2021). [International scientific bulletin: collection of scientific works]* I.V. Artyomov (Eds.). Special issue. 1-2 (23-24). 262 p. Uzhgorod: DVNZ «UzhNU». Retrieved from <http://visnyk-international.uzhnu.edu.ua/issue/view/14576> [in Ukrainian].
15. *Analychnyy ohlyad naukovykh publikatsiy doslidnykiv Transkarpat-s'koho tsentru Zhana Mone (za materialamy «Mizhnarodnoho naukovoho visnyka», 2021) [Analytical review of scientific publications by researchers of the Jean Monet Transcarpathian Center (based on the materials of the International Scientific Bulletin, 2021)]*. Uzhhorod: RIK-U. Retrieved from http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/__.pdf [in English].
16. *Mizhnarodnyy naukovyy visnyk: zbirnyk naukovykh prats'(2022) [International scientific bulletin: collection of scientific works]*. I.V. Artyomov (Eds.). Special issue. 1-2 (24-25). 324 p. Uzhgorod: DVNZ «UzhNU». Retrieved from <http://visnyk-international.uzhnu.edu.ua/issue/view/15560> [in Ukrainian].
17. *Mizhnarodnyy naukovyy visnyk: zbirnyk naukovykh prats' (2023) [International scientific bulletin: collection of scientific works]*. I.V. Artyomov (Eds.). Special issue. 1-2 (26-27). 162 p. Uzhgorod: DVNZ «UzhNU». Retrieved from <http://visnyk-international.uzhnu.edu.ua/issue/view/17082> [in Ukrainian].